प्रस्तावना.

हें गीत अगदी प्रथम विदर्भ-साहित्य-संघ-परिषदेच्या जळगांव (खानदेश) येथील अधिवेशनांत ता० २५-११-१९२८ इ० रोजीं ह्मणण्यांत आलें. तेथे तें सर्वांस आवडलें; व ह्याच परिषदेच्या त्याच्यापुढल्या अधिवेशनांत नागपूर मुक्कामी इ० स० १९२९ सालीं तर ह्या गीतासंबंधी असाहि ठराव पास झाला कीं, विदर्भांतील प्रदेशांत शाळांतून हें गीत शिकविलें जावें. पण अद्यापि त्याप्रमाणे कांही योजना झालेली मात्र नाही. १९२९ इ० सालीं जळगांवच्या " काव्य- [illegible] १९३० इ०-च्या " वऱ्हा- [illegible] त पूर्वी प्रसिद्ध झालेलें [illegible]

REFBK-0004247

REFBK-0004247

उमरावती [वऱ्हाड],
आषाढ शुद्ध २,
शके १८५२.

ब० ग० खापर्डे.

४२८

सन १९३०

४२८६

विदर्भगीत.

(गज [illegible]

REFBK-0004247
REFBK-0004247

दावी सदाचि ओजा, नि [illegible]
देशांत सर्व राजा, तो हा विदर्भ माझा ॥ ध्रु० ॥

शेतें उभ्या पिकानीं सारीं फुलोनि गेलीं ।
पुष्पें फळें भरोनी झुकलींत वृक्षवेली ॥
वैपुल्य वृष्टियोगें नित रम्य सृष्टि ठेवी ।
हिरवीं वनें बघोनी दृष्टी जिथें निवावी ॥
उत्तुंग अद्रि नाहीं नाहीं अरण्य भारी ।
जनवृत्ति तैशि भूमी सरला ऋजूचि सारी ॥
जनवृत्ति गोड भारी, अति प्रेमशालि, थोर ।
औदार्ययुक्त, सरला; साधा स्वभाव फार ॥
माधुर्य हें असें कीं पाहोनि चित्त वाटे ।
काळीज हेंचि आहे ह्या दिव्य भारताचें ॥
सेवा सदा घडावी भगवान-भारतांची ।
ही एकमात्र इच्छा हृदयांत नित्य ज्याची ॥१॥

दुर्लंघ्य लंघुनीया त्या विंध्यपर्वतासी ।
विस्तीर्ण, खोल, ऐशा तरुनीहि नर्मदेसी ॥
जैं आर्य मूळ आले ह्या दक्षिणापथासी ।
तैं मूळ राहिले ते आधीं विदर्भदेशीं ॥
तें राष्ट्र थोर होतां 'महाराष्ट्र' नांव आलें ।
जे वेदघोष पहिले ते ह्या वनांत झाले ॥
पहिलीं तपोवनें तीं येथेंचि शान्तिशालीं ।
तीं यज्ञ-यागकर्मे नदितीरिं ह्याच झालीं ॥
सूर्यार्घ्य सुप्रभातीं नदिनीर हेंचि झालें ।
गायत्रि आर्यमाता गर्जोनि रान धालें ॥
गायत्रि ती प्रतापी जिंकीत नित्य चाले ।
गायत्रि गर्जुनीया जिंकीत आर्य आले ॥ २ ॥

ग्रं. क्र. १

ऋषिपत्नि वंद्य पूज्या विख्यात लोपमुद्रा ।
भार्या अगस्ति ऋषिची जन्मे इथें पवित्रा ॥
रघुवंशि ख्यात झाली अजराज्ञि इंदुमति ती ।
जिस कालिदास गाई, येथेंचि जन्मली ती ॥
माहेर रुक्मिणीचें कौंडिण्यपूर येथें ।
अमरावती, जिथोनी हरि ने कढोनि तीतें ॥
दमयंति प्रेमखाणी राणी जिथें विराजे ।
प्राचीन ज्ञाननिधिही पुरि पैठणाख्य गाजे ॥
गीर्वाणवाङ्मयींही प्राचीन कालिं देखा ।
वैदर्भरीति मान्या मधुमत्तमा सुरम्या ॥
गणितींहि भास्करादि विख्यात भारतांत ।
भवभूतिकाव्यगंगा वाहे गभीर शान्त ॥
ते बोपदेव ज्यांच्या नाहीं दुजा सरीचा ।
सांगू किती असे मी ? येथें थकेल वाचा ॥३॥

दुर्लंघ्य लंघुनीया त्या विंध्यपर्वतासी ।
विस्तीर्ण, खोल, ऐशा तरुनीहि नर्मदेसी ॥
जैं आर्य मूळ आले ह्या दक्षिणापथासी ।
तैं मूळ राहिले ते आधीं विदर्भदेशीं ॥
तें राष्ट्र थोर होतां 'महाराष्ट्र' नांव आलें ।
जे वेदघोष पहिले ते ह्या वनांत झाले ॥
पहिलीं तपोवनें तीं येथेंचि शान्तिशालीं ।
तीं यज्ञ-यागकर्मे नदितीरिं ह्याच झालीं ॥
सूर्यार्घ्य सुप्रभातीं नदिनीर हेंचि झालें ।
गायत्रि आर्यमाता गर्जोनि रान धालें ॥
गायत्रि ती प्रतापी जिंकीत नित्य चाले ।
गायत्रि गर्जुनीया जिंकीत आर्य आले ॥ २ ॥

ग्रं. क्र. ३४

ऋषिपत्नि वंद्य पूज्या विख्यात लोपमुद्रा ।
भार्या अगस्ति ऋषिची जन्मे इथें पवित्रा ॥
रघुवंशि ख्यात झाली अजराज्ञि इंदुमति ती ।
जिस कालिदास गाई, येथेंचि जन्मली ती ॥
माहेर रुक्मिणीचें कौंडिण्यपूर येथें ।
अमरावती, जिथोनी हरि ने ळढोनि तीतें ॥
दमयंति प्रेमखाणी राणी जिथें विराजे ।
प्राचीन ज्ञाननिधिही पुरि पैठणाख्य गाजे ॥
गीर्वाणवाङ्मयींही प्राचीन कालिं देखा ।
वैदर्भरीति मान्या मधुमत्तमा सुरम्या ॥
गणितीहि भास्करादि विख्यात भारतांत ।
भवभूतिकाव्यगंगा वाहे गभीर शान्त ॥
ते बोपदेव ज्यांच्या नाहीं दुजा सरीचा ।
सांगू किती असे मी ? येथें थकेल वाचा ॥३॥

भाषा इथें मराठी जन्मास मूळ आली ।
माझी मराठ-बोली तीं गोड गोड पहिलीं — ॥
अस्पष्टमंजु वचनें येथेंच बोलियेली ।
ही वाङ्मयीन गंगा आहे इथें निघाली ॥
गंगोत्रि पुण्यशाली, धात्री कवींसि झाली ।
पोसोनि संतकवि ते जगतांत ख्यात झाली ॥
जी वाङ्मयीन सेवा बहुधा असे मराठी — ।
प्राचीन, सर्व झाली ह्या देवधूनिकाठीं ॥
राजा तयांत झाला तो श्रीसमर्थ येथें ।
स्वाराज्य, मायभाषा, पदतीर्थ हें जयाचें ॥
कवि तो मुकुंद पहिला-वहिलाचि बाल झाला ।
ह्या मायबोलिपोटीं येथील खेळड्याला ॥
जात्यावरीहि गातां हरि खोंचि सोबतीला ।
ऐशा जनीहि मुक्ता कवयित्रि येथ झाल्या ॥
पंजाबलाहि नेली माझी मराठ-बोली ।
त्या मानभावपंथा ही जन्मभूमि झाली ॥ ४ ॥

स्वातंत्र्यसूर्य तळपे, केली स्वधर्मरक्षा ।
वैराग्यही असे कीं घालीत राज्य भिक्षा ॥

दंडी खलां प्रतापें प्रभु वंद्य तो शिवाजी ।
तो मूळ वेरुळाचा होता अहो वऱ्हाडी ॥

माता तदीय धन्या होती जिजा वऱ्हाडी ।
तीच्या सरीस तुळितां शिर कोण उंच काढी ? ॥

शिकवी शिवाजिराजां दादोजि कोंडदेव ।
देऊळगांवचा तो कुळकर्णि हो वऱ्हाडी ॥

शिवराजहस्त उजवा तो मोरपंत पिंगळे ।
बुलठाण जिल्हियाचा होता अहो वऱ्हाडी ॥

लढली शिवाजिसंगें स्त्री रायबागिणी ती ।
ती देशमूख विप्रा ह्या माहुरागडाची ॥ ५ ॥

[library stamp]

भाषा इथें मराठी जन्मास मूळ आली ।
माझी मराठ-बोली तीं गोड गोड पहिलीं — ॥
अस्पष्टमंजु वचनें येथेंच बोलियेली ।
ही वाङ्मयीन गंगा आहे इथें निघाली ॥
गंगोत्रि पुण्यशाली, धात्री कवींसि झाली ।
पोसोनि संतकवि ते जगतांत ख्यात झाली ॥
जी वाङ्मयीन सेवा बहुधा असे मराठी — ।
प्राचीन, सर्व झाली ह्या देवधूनिकाठीं ॥
राजा तयांत झाला तो श्रीसमर्थ येथें ।
स्वाराज्य, मायभाषा, पदतीर्थ हें जयाचें ॥
कवि तो मुकुंद पहिला-ग्रहिलाचि बाल झाला ।
ह्या मायबोलिपोटीं येथील खेळल्याला ॥
जात्यावरीहि गातां हरि खोंचि सोबतीला ।
ऐशा जनीहि मुक्ता कवयित्रि येथ झाल्या ॥
पंजाबलाहि नेली माझी मराठ-बोली ।
त्या मानभावपंथा ही जन्मभूमि झाली ॥ ४ ॥

दा. म. ... शाखा (स्थळ ...)

स्वातंत्र्यसूर्य तळपे, केली स्वधर्मरक्षा ।
वैराग्यही असे कीं घालीत राज्य भिक्षा ॥
दंडी खलां प्रतापें प्रभु वंद्य तो शिवाजी ।
तो मूळ वेरुळाचा होता अहो वऱ्हाडी ॥
माता तदीय धन्या होती जिजा वऱ्हाडी ।
तीच्या सरीस तुळितां शिर कोण उंच काढी ? ॥
शिकवी शिवाजिराजां दादोजि कोंडदेव ।
देऊळगांवचा तो कुळकर्णि हो वऱ्हाडी ॥
शिवराजहस्त उजवा तो मोरपंत पिंगळे ।
बुलठाण जिल्हियाचा होता अहो वऱ्हाडी ॥
लढली शिवाजिसंगें स्त्री रायबागिणी ती ।
ती देशमूख विप्रा ह्या माहुरागडाची ॥ ५ ॥

रघुजीहि भोसला तो रणशूर नागपुरचा ।
" राजा वऱ्हाडचा " हा होता किताब त्याचा ॥
राखीति बुद्धि-धैर्यें त्यागेंहि राष्ट्रकाजा ।
ते लोकमान्य ह्मणती " किल्ला विदर्भ माझा "॥
श्रीकृष्ण-रामदासां टिळकां शिवाजिराजां ।
त्यांची परंपराही, सोडो न देश माझा ॥
रहिवासि ज्यासि लाभे ऋषि तो अगस्ति पहिला ।
वेरूळ कीं अजिंठा लेणीं अशींहि त्याला ॥
त्या संतपूतदेशा रणवीरमत्तदेशा ।
कविगानहृष्टदेशा प्राचीन आर्यदेशा ॥
त्या तुष्ट पुष्ट देशा माझ्या विदर्भदेशा ।
वंदीं; सुखी करी त्या प्रार्थीत नित्य ईशा ॥६॥

वागा ! विदर्भियांनो ! कार्या फिरोनि लागा ।
तैसा विदर्भ फिरुनी होवो ह्मणोनि मागा ॥७॥

समाप्त.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रं. क्र. ४२८८

मुद्रक व प्रकाशक.—

कविभूषण बळवंत गणेश खापर्डे,
" अरुण " छापखाना, उमरावती [वऱ्हाड].

REFBK-

ईशा ॥६॥